

KNNV reis

Nederlandse Landschappen

12 t/m 16 mei 2003

Deelnemers

Nella Reddingius- de Koning
Jan & Elsa v.d. Pool
Kees v. Rijn
Anneke Koper
Wil Noorlander- Corbijn v. Willenswaard
Tjeerd Dijkstra
Jan Luit
Reisleider:
Emile Gevers

Foto's

Anneke Koper

Maandag 12 mei Aankomst en middagexcursie

Een aantal deelnemers komen per trein rond 11.30 uur en worden opgewacht door de reisleader in een riant busje. Daarna gaat de tocht naar ons overnachtingsadres hotel "De Witte Bergen" in Epe.

Tongerensche Heide en Wisselsche Veen

(verslag Anneke Koper)

Om 14:00 uur gaan we onder leiding van **Bertus Hilberink**, lid van de KNNV Epe/Heerde, wandelen naar de nabij gelegen *Tongerensche Heide* en het aangrenzende *Wisselsche Veen*. Het is fris weer en er dreigt wat regen te gaan vallen. We lopen door de *beukenbossen* met grove den; de pas uitgelopen knoppen sieren de bomen. We luisteren naar de Zanglijster, de Tuinfluiter, de Zwartkop en een kikkerkoor. Ook zien we hier en daar Goudhanen.

Het *landgoed Tongeren*, eens eigendom van de familie Rauwenhoff en momenteel in bezit van een B.V., is onder beheer van een rentmeester. Een beukenlaan, waarvan het wegdek in 1950 werd verhard, werd aangelegd om met een koets van het grote huis naar de boerderij te rijden. We bekijken een naast de laan gelegen *spreng*. Zulke sprengen werden op verschillende plaatsen op de Oostveluwe gegraven, waardoor beken ontstonden ten behoeve van de *industrie*. Het kwelwater was helder genoeg voor papierproductie en voor wasserijen; met de waterkracht van een beek konden ook watermolens worden aangedreven. De sprengbeken stroomden van het Veluwe massief naar lager gelegen gedeelten van o.a. het IJsseldal. De volgende dag zouden we nog meer horen over de *waterhuishouding* van de Veluwe. Om de spreng die we zien, stonden eens veel bomen; dat was eenvoudig in het beheer. Maar nu zijn een aantal bomen gekapt om licht te geven aan flora en fauna. Het ziet er nog kaal uit met één enkele plant Moerasandijvie. We lopen verder door de bossen, horen een Grote Bonte Specht en zien Zevenster bloeien. De Zevenster kan vrij hoog in de bergen van Scandinavië groeien en heeft hier zijn zuidgrens.

Het landgoed Tongeren gaat over in de *Tongerensche Heide*. De heide is lang eigendom geweest van de Gemeente Epe en is overgedragen aan het *Gelders Landschap*. Het gebied (ca. 200 ha) omvat heide, bossen en vennen. De Klapekster wordt hier iedere winter gezien en er worden speciale tellingen naar deze soort gedaan. We bewonderen de Stekel- en de Struikbrem. Er groeit wel van alles door de heide heen. Met beheer probeert men dat weer te verwijderen: een arbeidsintensieve klus. Door *beheersmaatregelen* is de Zwarte Knoopmier voorgoed verdwenen en zodoende de samenhang tussen deze soort, de Klokjesgentiaan en het Gentiaanblauwtje verloren gegaan. Herintroductie van de mier zou misschien nog uitkomst kunnen brengen. Doorgaans worden in dit gebied meerdere soorten vogels waargenomen, o.a. Roodborsttapuit en Geelgors, maar het was een vogelstille middag.

We lopen naar het *Wisselsche Veen*, eertijds een hoogwaardig *veengebied* met een prachtige flora en fauna, maar helaas is door ontginning veel verloren gegaan. Met succes heeft de KNNV in 1950 actie gevoerd tegen het plan er zomerhuisjes te bouwen! In 1980 werd het *Wisselsche Veen* overgedragen aan het *Gelders Landschap*. Nu probeert men met natuurontwikkeling de natuurwaarden weer terug te krijgen. Pijpestrootje houdt wel van een hoge waterstand en daar gaat het heel goed mee. Jammer, want de mensen willen iets anders dan gras. De problematiek van *natuurontwikkeling* staat hier meteen, net als in de volgende dagen, ter discussie. Een voorbeeld is het verwijderen van een perceel met Japanse Larix omdat het een exotische soort is, maar daarmee ging ook de rijkdom aan Gele Ringboleten verloren. Een positief geval is dat van boer Jonker, die een stukje land in bezit had waar hij geen raad mee wist. Wat hij ook probeerde: het was altijd te nat. Maar er kwamen KNNV-ers kijken naar de vogeltjes en die mochten het stukje land wel hebben. Zij hebben het landje beheerd en uiteindelijk ook aan het *Gelders Landschap* overgedragen. Het heet nog altijd "het landje van boer Jonker". De *bermen* in het *Wisselsche Veen* hebben altijd een rijke flora gehad. De laatste tijd groeiden er evenwel alleen Bramen en andere stikstof minnende planten. Op verzoek van *floristen* heeft men de vegetatie verwijderd in de hoop dat de oude flora weer terug zou komen. Hoewel de Braamstruiken hier en daar weer verschijnen vinden we Tormentil, St. Janskruid en Holpijp en dat is best aardig.

We gaan langs de *Tongerensche Beek* waarvan de oever rijk begroeid is met planten en ook in het water zien we planten zoals Fonteinkruid. Verderop ligt de *Verloren Beek*, die gevoed wordt door *opwellend kwelwater*, en zo genoemd is omdat het water nergens voor diende. Er zwemmen visjes in (Tiendoornige Stekelbaarsjes) en Wantsen (*Aqurius najas*) lopen op het water; een prachtig stukje natuur! Inmiddels is de zon gaan schijnen en op de rugweg pikken we rest van de groep die door het lange traject was uiteengevallen weer op. Op het laatste stuk van de ongeveer 9 km lange wandeling vinden we nog Roomse Kervel of Kruismoes. We hebben genoten van een prachtig stuk aaneengesloten natuur; zeer aantrekkelijk om nog eens terug te gaan..

Dinsdag 13 mei Hattem/Wapenveld

Emile heeft een prachtige *route* door het IJssellandschap bedacht, waarlangs hij ons met het minibusje naar de afgesproken plaats in Hattem brengt. We gaan die dag ('s morgens bij Hattem) het *Algemene Veen* en ('s middags bij Wapenveld) het *Klooster Hulsbergen* bezoeken. Onze excursieleidster voor de morgen, **Margriet**

Maas, lid van de KNNV-afdeling Epe/Heerde neemt ons eerst mee naar de kruin van de IJsseldijk zodat we het weidse panorama van de *Hoerwaard*, een *overloopgebied* van de IJssel, kunnen bewonderen. Het uitzicht wordt helaas verstoord door de betonnen kolos van de IJsselcentrale met zijn hoge schoorstenen. Als troost moge dienen dat er op het gebouw twee paar Slechtvalken broeden; in kasten, opgehangen door de KNNV afdeling. Via de *keersluis "de Bastion"* (waarover straks meer) bereiken we de toegang tot het terrein.

Algemene Veen

(verslag van Tjeerd Dijksta)

Het Algemene Veen is een uniek natuurgebiedje (13 ha groot), dat vrij toegankelijk is. Het heeft te lijden onder grote *recreatiedruk* en ligt ingeklemd tussen het industrieterrein en het *Apeldoorns kanaal*. Het kanaal is indertijd gegraven voor de scheepvaart en loopt met het nodige verval vanaf Apeldoorn langs de ooststrand van de Veluwe. Sinds 1978 wordt er niet meer op gevaren, maar het vervult nog een belangrijke functie voor de *waterafvoer*. Op sommige plaatsen is duidelijk te zien dat het door het *rivierduin* (of is het dekzand?) van de IJssel is gegraven. Het water van het kanaal is vrij schoon omdat het vooral gevoed wordt door sprengen en beken van de Veluwe. Bij bevaring dreigt het gevaar van naar boven komen van vervuild slib dat op de bodem is bezonken. (N.B. Over de beken en sprengen van de oostelijke Veluwe zouden we deze dagen nog veel meer vernemen.)

Het IJsselgebied wordt in Europees verband als een *achterstandsgebied* beschouwd en vanuit Brussel krijgt men geld voor verbeteringen. Er zijn allerlei plannen voor herinrichting. Een daarvan oppert het kanaal weer bevaarbaar te maken voor motorboten. Het is zeer de vraag of zoiets door kan gaan vanwege de enorme kosten die eraan verbonden zullen zijn. Zo zouden bijvoorbeeld de vele *sluizen* en de *bruggen*, die te laag zijn voor zulk verkeer, vervangen of aangepast moeten worden.

Onze wandeling in het door het *Gelders Landschap* beheerde gebied begint bij de Algemene Begraafplaats en direct zien we de Wessenberchse kolk, ontstaan door dijkdoorbraak. Als er een felle NW-wind is kan het water van de IJssel niet op het IJsselmeer worden geloosd. De *Hoerwaard* stroomt onder en het water kan zelfs ook in het Apeldoorns kanaal opgestuwd zodat het in het bos komt te staan, wat aan de plantengroei goed te zien is.

Op de 13 hectaren van het Algemene Veen vinden we:

- een *rivierduin* begroeid met heide en jeneverbesstruiken. Het is met gaas afgezet, zodat er geen honden kunnen komen die voor bemesting zouden zorgen. De vrijwilligers van het Gelders landschap hadden net de braamopslag opgeruimd. Op de heide groeit veel gras, de bodem is er iets te kleiig en dus te voedselrijk. De grote bomen zijn gekapt, want de jeneverbessen houden niet van schaduw. Zulk struweel is vrij zeldzaam in Nederland. Het dreigt onder invloed van de verzuring langzamerhand te verdwijnen. Helaas vertonen de jeneverbessen weinig vernieuwing.
- Een *kolkje*, ontstaan na een dijkdoorbraak met ooit een bijzondere (zeer voedselarme) waterkwaliteit met bijbehorende oevers en voedselrijke weilandjes. Er was een bijzondere algenflora, er groeide draadgentiaan. Toen de gemeente Hattem het als riool ging gebruiken was een en ander voorgoed verloren: Bij dit z.g. kolkje van Daendels (de latere GG van Ned. Indië, afkomstig uit Hattem) is het rivierduin goed te zien;

- een eiken-berkenbos;
- een zandige veenkade met aangrenzend grasland;
- een elzen-berken-broekbos (ook wel vloedbos genoemd) dat bij hoog water blank komt te staan.

Zo voert de wandeling ons, met onderweg een fikse regenbui, in zuidelijke richting langs de westzijde van het kanaal door de steeds smaller wordende bebossing tot aan een schutsluis, die tegenwoordig voor de beheersing van de waterafvoer door het kanaal wordt gebruikt. Vandaar volgen we het kanaal langs de oostoever in noordelijke richting, waarbij we terstond het pastorale centrum "de Hezenberg" - met aan de rand Rode Beuken, een teken van vroegere voornaamheid - passeren. Het is gebouwd op het *rivierduin* (dan wel een dekzandheuvel). Het vervolg van het duin is niet overal even hoog en wordt in de lagere delen met een dijk op niveau gebracht. We hebben goed zicht op de prachtige bomen aan de overzijde, met bladerkronen die tot de rand van het kanaal reiken. Een kleine populatie van Mandarijneenden heeft kennelijk ook waardering voor dat biotoop! Margriet wijst ons nog op enkele acacia (*Robinia*)-bomen. De gegroefde stam zou, naar men zegt, de warmte goed vasthouden, maar de proef die enkelen van ons nemen is niet erg overtuigend.

Bij "de Bastion" staan we, letterlijk en figuurlijk, nog even stil bij de problematiek van de *waterbeheersing*. Inmiddels hebben we gezien dat de ook de Veluwe Wetering met zijn "bovenlopen" (Evergeune, Bottenstrank, e.d. leert de kaart) die het water uit de broeklanden van de IJssel afvoeren in het kanaal uitmonden. De IJssel is een laaglandrivier met een gering *verval*, waarin bij zware NW wind het water naar binnen wordt gestuwd, waardoor de waarden bij Hattem onder water komen te staan. Dit wordt "getolereerd" tot een hoogte van +3 m NAP waarbij inmiddels ook het *Algemene Veen* (via het Apeldoorn's kanaal) en het bos van *Klooster Hulsbergen* (via de waarden) blank zijn komen te staan; dan pas wordt de keersluis gesloten.

Vogels gezien/gehoord: Fitis, Veldleeuwerik, Kievit, Tuinfluiter, Zwartkop, Graspieper, Merel, Aalscholver, Kleine Karekiet, Rietzanger, Fuut, Blauwe reiger, Boerenzwaluw, Wilde eend, Mandarijneend. Hoewel de Nachtegaal er voor zou moeten komen hebben we die niet gehoord

Planten: Kruisdistel, Meidoorn, Wilde Rozen, Welriekende Salomonszegel, Kruip-en Stekelbrem, Brede Stekelvaren, Lelietjes van Dalen, Acaciaboom, Rode Beuk. Muur, Wolfspoot (op de sluis bij de Herzberg).

Vorchten

Na de wandeling rijdt Margriet ons nog voor naar het kleine plaatsje Vorchten; langs de Weverwijk en de Marledijk; links zien we de uiterwaarden van de IJssel en rechts de *broekgebieden*. In Vorchten is naast een zeer oud (10-de eeuw) kerkje een boerderij, waar we ons op koffie met huisgebakken appeltaart trakteren en de lunch gebruiken. Een goede plek om even te verblijven en het doorgebroken zonnetje maakte er een (fris!) buitengebeuren van.

Klooster Hulsbergen

(verslag Anneke Koper i.s.m. Kees van Rijn)

Terug naar de Hoenwaard, waar we aan de zuidelijke punt bij het *Gemaal Veluwe* en de brug over de *Bottenstrank* onze excursieleider voor die middag **Eric Murriss**, lid van de afdeling Epe/Heerde van de KNNV, ontmoeten. Hij wordt vergezeld door een vriend waarmee hij die morgen reeds de Oostvaardersplassen heeft bezocht. Ook hier stroomt de waard bij hoge *waterstanden*, zodat we meteen aansluiting krijgen op het verhaal van ons morgenbezoek. Voor het gemaal starten veel vogelexcursies. Onlangs heeft het Waterschap hier in samenwerking met de KNNV een wand voor Oeverzwaluwen aangelegd, maar er zijn nog geen broedgevallen. Eric noemt ook weer de Slechtvalken van de IJsselcentrale; men vermoedt zelfs dat een van de vogels een Lammervalk of Giervalk is! In de *bermen* van de dijk waarlangs we het bos van het "klooster" bereiken staan veel bloeiende bloemen, zoals Scherpe en Kruidende Boterbloem, Groot Springzaad; we verbazen ons over de prachtige kleur van de Rode Klaver; Klein Geaderd Witje en Icarus Blauwtje vliegen van bloem tot bloem. Het Gelders Landschap heeft op advies langs een dijkje een *Meidoornhaag* geplant, die volop bloeit het landschap verfraait.

Omtrent de *geologie en geomorfologie* horen we het volgende. Tijdens en na het Saliën ontstonden er bijzondere contouren in het *stuwwallenlandschap* door de erosie. Dan breekt er een warme periode aan, het Eemiën, die 10.000 jaar duurt. Er ontwikkelde zich een bostype, vergelijkbaar met de bossen die we nu in Zuid-Frankrijk vinden; een klein soort Nijlpaarden zwom in de IJssel, die ca. 10.000 jaar geleden onstond; in het gebied leefden Damherten en Bosolifanten. Het bos kreeg ook te maken met het Weichseliën dat *toendra*-achtige omstandigheden met extreme droogte en koude bracht. In het late Dryastijd ontstonden de *dekzandafzettingen* en *dekzandruggen* die voor het bos van *Klooster Hulsbergen* typerend zijn. Het materiaal van de dekzandruggen kwam uit de omgeving en bestond uit kalkloos en keileemarm zand, dat voor 100% uit kwartskorrels bestaat. Een dekzandheuvel is bovengronds 4 tot 10 meter hoog en ondergronds 100-200 meter diep. De *Romeinen* waren de eerste mensen die begrepen dat je goed op de stuwwallen kon wonen. Het gehucht *Hulsbergen* lag op de heuvels van het Pleistoceen. In het jaar 1400 is er een klooster gesticht, waarvan nu nog het bos eromheen rest; een machtige zeer oude Beuk heeft wellicht het klooster zelf nog meegemaakt

De KNNV-afdeling Epe/Heerde heeft van het *Kloosterbos* haar speerpunt gemaakt. De leden hebben het uitgebreid onderzocht op verschillende organismen en hun bevindingen in een rapport vastgelegd. We slaan even een zijpad in om naar de Oeverlopers te kijken die zich bij de *Zwarte Kolk* in de uiterwaard ophouden. Als we door het bos lopen ruiken we regelmatig een kruidige geur die we niet herkennen. Misschien is het een "mastgeur" of komt het door de kruidenfabriek in de buurt? Vanuit de uiterwaarden van de IJssel loopt het bos elk jaar onder water; de hoger gelegen delen blijven droog. Dan is er geen toegang tot het bos. We zien een duidelijk verschil in de vegetatie van de ondergelopen gedeelten en de stukken waar het water niet komt. Anneke vindt een *3-jarige zaailing* van de Lindeboom; nooit eerder heeft ze dit gezien. Onze gids vindt het merkwaardig en onbegrijpelijk dat in het verleden en weg door dit unieke bos is aangelegd. Hij vraagt zich ook af waarom men bomen die tot de uitheemse flora behoren wil weghalen. Een Eekhoorn steekt over en een bijzonder gevormd houtje (pinkelhoutje of tippon?) trekt de aandacht Over een uitloper van het stuwwallencomplex die tot aan de IJsseldijk doorloopt bereiken het Gemaal weer.

Woensdag 14 mei Flevoland

(verslag van Jan van der Pool)

Wij vertrokken om 9:00 uur – Emile wederom aan het stuur van ons minibusje - teneinde 's morgens de **Burchtkamp** en 's middags de **Oostvaardersplassen** en **Schokland** te bezoeken. Het is een koude (max. 13°C) dag met enkele fikse buien, die we aardig ontlopen, en fraaie wolkenluchten, die veel aan het genieten van het landschap bijdragen. Onze begeleider voor de dag is **Arjan van der Veen**, natuurhistorisch secretaris van de afdeling Lelystad van de KNNV en *stadsecoloog* bij de gemeente.

Burchtkamp

Dit is een terrein van 159 ha ca 5 km ten zuiden van Lelystad tussen de A6 en de Meerkoetenweg. Tijdens dit bezoek voegt **Nico Dijkshoorn**, voorzitter van de KNNV Lelystad en terreinbeheerder bij de Stichting Flevolandschap, zich bij ons. Hij geeft uitleg over het ontstaan en de inrichting van het kleine *natuurreservaat*. De oorsprong is gelegen in twee *zuigputten*, die bij de aanleg van Flevoland werden gemaakt, en naderhand weer opgevuld met zand en klei. Er ontstonden vervolgens twee moerasgebiedjes omringd door uitgestrekte ruigten, ruige graslandpercelen en extensief akkerbouwland. Het terrein werd 30 jaar geleden in het *bestemmingsplan* als natuurgebied aangewezen en vooral ingericht ten gerieve van de drie soorten Kiekendieven die er broedden. Die vogelrijkdom is voorbij; nu broedt er nog slechts één paar Bruine Kiekendieven, maar het gebiedje heeft vele andere natuurwaarden die de Stichting Flevolandschap, die het in beheer heeft, poogt te ontwikkelen. Enkele hectaren van de bovenste kleilagen werden verwijderd waardoor Pleistoceen zand aan de oppervlakte kwam, waarin enkele plasjes werden gegraven bedoeld voor *watervogels*, maar waarvan ook veel *insecten* hebben geprofiteerd. We zagen hollen bevolkt door Oeverzwaluwen in een steil wandje en Oeverlopers langs de kanten. Grote Zilverreiger en Roerdomp (er wordt voor deze soort samengewerkt met Vogelbescherming) profiteren van het gebied. Nico vertelt boeiend over, wat hij noemt, "het spelen met de natuur". Dat is een grillige tegenspeler, die lang niet altijd de beoogde effecten van *beheersmaatregelen* wil vertonen. Geringe verschillen in de aanpak kunnen grote verschillen hebben op de plantengroei. Zo is het bijvoorbeeld onduidelijk waarom in de Burchtkamp zoveel Smeerwortels groeien, terwijl elders bij nagenoeg dezelfde samenstelling van de bodem de soort afwezig is. Elke categorie liefhebbers (vogelaars, plantjesmensen, insectenmensen, etc.) heeft zo zijn eigen wensen. De overeenkomsten met de landbouwers moeten worden nageleefd, ook al zit er bijvoorbeeld een Kwartelkoning in het gebied. Zelfs Ooievaars veroorzaken gemengde reacties: is het wel *natuurlijk* die projectooievaars? We zien een vijftal rondstappen en als ze opvliegen is het een grandioos gezicht, natuurlijk of niet! Net voor een hoosbui zijn we, vooral ook door de effectieve medewerking van Nico, weer terug bij onze schuilplaats in het busje.

Oostvaardersplassen

Voor een bezoek aan het Natuurpark Lelystad is onvoldoende tijd. Arjan neemt ons mee naar een punt op de Knardijk, de afscheiding tussen oostelijk en zuidelijk

Flevoland. Bij de droogmaking kwam het eerste gedeelte in 1957 gereed voor ontwikkeling, het tweede in 1968. Vanaf het punt waar we staan loopt alleen een fietspad, zeer de moeite waard volgens Arjan, naar het noorden tot aan de spoorbaan. Aan het gedeelte ten noorden daarvan, waar we straks zullen komen, liggen het bezoekerscentrum en de vogelhut "De *Grauwe Gans*". Vervolgens gaan we naar het hooggelegen uitzichtspunt aan de *Praamweg* vanwaar een groot deel van de Oostvaardersplassen is te overzien en waar we 's middags zullen wandelen. Een *paneel* geeft informatie over de grote grazers die in het gebied lopen: Heckrunderen, Konikpaarden en Edelherten. De "badkuipbocht" in de spoorlijn die indertijd werd gemaakt om het nieuwe natuurgebied te sparen is vanaf dit punt duidelijk zichtbaar.

Omstreeks 12:00 bereiken we dan het bezoekerscentrum waar we koffie kunnen tappen en onze lunch gebruiken. Er zullen weinig plaatsen zijn waar je, zoals hier, broedende Kluten vanaf je eettafel kunt zien. Op het eilandje voor het raam zitten ook nog enkele Bergeenden, Kleine Plevieren en een Oeverloper. Het centrum biedt interessante informatie over ontstaan, ontwikkeling en inrichting van het gebied. De teksten "Spontaan ontstaan en hoe nu verder?" en "Natuur start met herinrichting" vatten samen wat in dit gebied gebeurt. Indertijd was het bestemd voor *industrie*, maar doordat activiteiten lang achterwege bleven kon spontaan een uniek kleimoeras ontstaan dat, eenmaal aanwezig, voor de natuur behouden bleef. Wie het nog eens na wil lezen kan het boek van Frans Vera: "De Oostvaardersplassen: Van een spontane Natuuruitbarsting tot gerichte Natuurontwikkeling" ter hand nemen. Dit is reeds van 1988 en nadien zijn er nog weer vele discussies gevoerd over en maatregelen genomen voor de ontwikkeling. In het bijzonder is de hoogte van de *waterstand* een voortdurend punt van zorg; voor het imiteren van een dynamisch *moerasbos* met wisselende waterstanden zijn de omstandigheden toch te beperkt.

Na de lunch wandelen we naar de vogelkijkhut "De *Zeearend*" waarbij we vrij diep het gebied inkomen. Onderweg onder meer veel zingende Tuinfluiters en Zwartkoppen; we horen ook even het geluid van een Roerdomp. In plasjes tussen het riet zien we Dodaarzen en horen we hun hinnikend geluid. Zowel op de heen als de terugweg laat een Boomvalk zich schitterend, zij het kort, zittend op een brugleuning zien. In een bosachtig gedeelte vinden we sporen van vraat aan de bast van bomen door de Edelherten. Hier is weer zo'n punt: om het bos te behouden dient het eigenlijk afgezet te worden, maar de "natuurlijke" ontwikkeling verbiedt zulks. De hut biedt vooral vanaf de bovenverdieping een wijds uitzicht over natte graslanden en grasruigte. In het eerste deel lopen veel *Grauwe Ganzen* met talrijke jongeren. Een kudde Konikpaarden bevindt zich in het vlakke deel, maar ook in het ruige deel steken koppen boven het lange gras en het riet uit. We menen nog een Grote Zilverreiger in de verte te zien..

Onderweg naar ons volgende doel brengen we nog een kort bezoek aan "De *Grauwe Gans*" maar dat levert weinig nieuws op; de wind is te hard en de *waterstand* te hoog. Wel heb je vanuit de hut een goed uitzicht op de *kolonie* Aalscholvers in zuidelijke richting. We telden enkele tientallen nesten maar gezien de aantallen overvliegende vogels moeten er veel meer zijn. Voorheen had je vanuit de *Schollevaar*, een hut waar nu geen pad meer naar toe gaat, vanuit zuidelijke richting zicht op de kolonie.

Schokland

Arjan vroeg ons, op weg naar het voormalige Zuiderzee-eiland te letten op de *rivierduinen* bij de parkeerplaats de *Oeverwal* maar helaas konden we ze in de gauwigheid niet ontdekken. We praten maar niet verder over het *windmolenpark* bij Lelystad dat op zo'n detonerende wijze het landschap ontsiert. Arjan had ook de betekenis uitgelegd van het *monumentje* aan het einde van de *Ketelbrug*: een huisje met een "rookpluim" uit de schoorsteen. Die pluim duidt de hoogte aan van de waterstand voor de droogmaking, wat uitgebeeld wordt door een scheepje dat op de pluim is aangebracht. Bij de aankomst bij het eiland via de N352 slaan we meteen linksaf het fraaie *Schokkerbos* in, dat zich aan de westzijde op het keileem gevormd heeft. Rond de rug van keileem die het eiland vormde zijn veel door de gletschers aangevoerde *zwerfkeien* gevonden. Ze worden verdeeld in allerlei groeperingen getoond in de *Gesteentetuin* die beheerd wordt door de Stichting Flevolandschap. Het bezoekerscentrum was gesloten, maar Emile weet ons allerlei geologische bijzonderheden over de keien te vertellen.

Tot slot bezoeken we nog de *Middelbuurt*, één van de *buurtschappen* waar de Schokkers vroeger woonden. Reeds in het midden van de 19-de eeuw (1859) moest de bevolking het eiland verlaten wegens de gevaren van de zee, maar het eiland bleef behouden. De voormalige kerk is gerestaureerd en ingericht als *museum*. In enkele karakteristieke huisjes rond de kerk wordt de collectie getoond. Het geheel wordt van een zodanige cultuurhistorische waarde geacht dat het is aangewezen als *Werelderfgoed*. Helaas ontbreekt de tijd om het museum te bezoeken en volstaan we met een kijkje en een koopje in de museumwinkel. Omdat het eiland door uitdroging aan *verzakking* onderhevig is, is men begonnen met voorzieningen er rondomheen om ervoor te zorgen dat het een rug blijft die boven het maaiveld blijft uitsteken.

Woensdagavond 14 mei

(verslag Emile Gevers)

Anneke heeft **Henk Menke** weten te strikken voor een dialezing over *sprengen*, *sprengenkoppen* en *sprengenkopen*. Een bijzondere dialezing van ruim een uur waarin ons veel wordt verteld over het hoe en waarom. Bij gebrek aan een geschikte ruimte vindt de lezing plaats op een van de kamers van de deelnemers. Het is een beetje behelpen maar het werkt prima. Na afloop van de lezing biedt Henk aan om ons vrijdagochtend rond te leiden over de Renderklippen. Met graagte nemen we dit aanbod aan.

Donderdag 15 mei Vollenhove, de Wieden, Belterwijde

(verslag Jan Luit)

Deze dag is **Emile** behalve onze chauffeur ook onze excursieleider! 's Morgens bezoeken we *Vollenhove*, voorheen een stadje aan de Zuiderzee. Kom je van het oude land "dan duik je de polder in"; als je in Vollenhove bij de Grote- of Sint Nicolaaskerk op het *klif* staat kijk je naar beneden de diepte in, waar de haven ligt. In de door het ijs opgestuwde *ruggen* bevinden zich veel kleine en grote keien. Het kerkplein is geplaveid met zulke keien die tevoorschijn kwamen bij het graven van het zwembad. Bij de kerk is een monumentje ter nagedachtenis aan drie Durgerdammer vissers die op een ijsschots kris-kras over de Zuiderzee dreven.

Slechts één overleefde de barre tocht na redding door Vollenhoofse vissers. Vollenhove was ooit een belangrijk *bestuurscentrum*, waar de bevolking z'n brood verdiende rond de haven. Er is fraai en "duur" gebouwd. Voorbeelden daarvan zijn onder meer drie *havezaten*. De grote kerk is uit de 14-de eeuw, tweebeukig, met een losse bakstenen toren uit de 16-de eeuw. Er tegenaan staat het voormalige *raadhuys* uit 1621, dat een zuilengalerij heeft. De eerste stadhouder die Karel V voor het noorden benoemde, bouwde tussen 1534 en 1552 een kasteel "Toutenburg", waarvan we nu alleen nog de slotgracht en resten van twee torens terugvinden. Van de Kleine-, of Onze Lieve Vrouwe, of Mariakerk is de bouw begonnen in 1435. Hierbij aansluitend staat de havezate Marxveld met een fraai aangelegde tuin in frans *klassistische* stijl. Er staat, helemaal gestut, een grote Moerbeij uit 1750/1800. Dankzij voorzieningen als nestgaten en speciale dakpannen waren er opvallend veel Gierzwaluwen; welhaast een fenomeen van lang geleden. Marxveld heeft overigens maar vijf *schoorstenen*, een pover aantal voor een echte havezate; hoe meer schoorstenen hoe meer stookplaatsen en dienovereenkomstige grotere welvaart! Bij de havezate Oldruitenborgh is een mooie park, waarin ook de eerder genoemde ruïne en een enorme Kastanje en een dubbel-stam Es. Het Speenkruid was al helemaal aan het vergelen.

Na even lekker op een terrasje gezeten te hebben (met Vollenhoofse meisjes!) reden we via een omweg naar de Wieden. Emile was (*geomorfologisch!*) gegrepen door de naam *Duinweg*. Inderdaad kon je hier in het oude land enige welving ontdekken (op de afbeelding van een oude kaart trof Jan Luit op dezelfde plaats de aanduiding "De Duin" aan!), Over de oude zeedijk rijdend passeerden we twee *wielen*, kolken in het achterland gevormd na een dijkdoorbraak. Ter plekke maakt de dijk een bocht naar buiten om het wiel heen, waar het veel te diep geworden was voor nieuwe dijkaanleg. Onderweg zagen we Grutto en Ooievaar.

Bij het *bezoekerscentrum* van Natuurmonumenten "De Wieden" in Sint Jansklooster, ging een aantal van ons via een *vlonderpad* door het rietland en een drietal volgde het nieuwe *Laarzenpad* waarop men zich op een paar plaatsen met een pontje moet overtrekken over een *trekgat*. Het gebied de Wieden ligt tussen twee *stuwwallen*, zeg maar Vollenhove en Steenwijk, Vroeger heeft zich hier veen gevormd. Het veen is in stroken weggebaggerd; de trekgangen, waartussen de *legakkers* overbleven. Door stormen in het verleden is een deel van de legakkers verdwenen, waardoor plassen zijn ontstaan: Beulakker- en Belterwijde(-wiede). Voor 1850 stonden ze nog niet op de kaart! Het water in de trekgangen groeit dicht, o.a. door *Krabbescheer*. - Je krijgt *trilveen* (verland petgat) of een *kragge* (drijvende laag, die begaanbaar is), - Zou men niets doen dan resulteert bos. Men heeft in grote delen de trekgangen weer open gegraven en ook legakkers geplagd om overmaat van riet te verwijderen. De drie "laarzen"-personen liepen verkeerd en hadden een gesprek met een ingezetene (boer-rietdekker) die z'n gal over ambtenaren even kon lozen en die het ook met de werkwijze van NM niet helemaal eens was. De "vlonder"-personen konden bij tal van *informatiepaneeltjes* kennis opdoen over het gebied. IJverige VMBO leerlingen verzamelden gegevens voor een werkstuk. Op een plek waar een kleine verhoging was aangebracht kon een kolonie Zwarte Sterns van dichtbij geobserveerd worden. De vogels hebben zich aangepast aan de kleine *vlotjes* die de Krabbescheer, waarop ze van nature nestelen, vervangen. Enkele vlotjes waren ook bezet de (mannetjes!) Tafeleenden. Een mooi gebied, waarbij we ook nog eens mooi weer hadden. Rietgors, Kleine Karekiet, Tureluur, Kievit, Wulp. In het *bezoekerscentrum* een broodje gegeten en tot volle tevredenheid van Jan Luit

geconstateerd dat in de bibliotheek veel boeken uit de KNNV-uitgeverij staan! Vermeld moet nog worden een expositie van Nuon langs het vlonderpad. In de aan het landschap aangepaste expositieruimte wordt met foto's en gereedschappen een goed beeld gegeven van de werkzaamheden van de *veenwerkers*. Er is ook een replica gebouwd van de *veenhut* waarin de mannen verbleven gedurende de week als ze in het veen werkten. Deze leden van ons voorgeslacht hadden een wel zeer zwaar bestaan. Het *zonnepaneel* dat Nuon er ook heeft opgesteld staat wel in zeer schril contrast met de *energievoorziening* van weleer.

Toen verder naar de *Belterwijde* en *Kiersche Wijde* ten zuiden van *Wanneperveen*. Ook hier splitste de groep zich in tweeën. Het ene deel maakte een korte wandeling, het andere deel verkende een nieuwe langere route (5 km) die bij veel stilstaan wel erg lang duurde. De actievelingen van de lange afstand noteerden de hieronder weergegeven soorten. Heel opvallend waren de *Glassnijderlibellen*. Vermoedelijk juist *uitgeslopen* en door de koude traag. Maar toen de zon de boomsingel langs het beschutte pad opwarmde werden ze levendiger. De Glassnijder is vele malen en vanuit vele hoeken en standpunten gefotografeerd! De één-na-laatste dag van onze landschappenreis was lang maar prachtig.

Copula Glassnijder

Vogels: Canadese Gans (broedend), Tjiftjaf, Tuinfluiter, Fitis, Winterkoning, Koekoek, Scholekster, Blauwe Reiger, Kleine Karekiet, Kievit, Vink, Wulp, Kuifeend, Tafeleend

Planten: Kruidend Zenegroen, Gele Lis, Kikkerbeet, Gele Waterkers, Tijmblad, Ereprijs, Dag- en Echte Koekoeksbloem, Puntkroos, Drijvend Fonteynkruid, Waterweegbree, Waterviolier (een hele plas vol), Gele Plomp, Waterlelie, Waterdrieblad, Veenreukgras

Vlinders(rupsen): Daggauwoog, Oranjetip, Kleine Vos (rupsen op brandnetel)

Libellen: Lantarentje, Vuurjuffer, Variabele Waterjuffer (o.a. een ei-afzettend ex.), Watersnuffel, Glassnijder, (Kleine?) Roodooglibel, Viervlek, Smaragdlibel, *paringswiel* Glassnijder

Vrijdag 15 mei Rederklippen

(verslag Emile Gevers)

Om 9 uur staat Henk klaar om ons te begeleiden over de Rederklippen die op korte afstand van het hotel zijn gelegen. We volgen deels een pad dat is uitgezet door de KNNV afdeling Epe/Heerde, maar Henk kent het gebied op zijn duimpje dus kunnen we allerlei andere, voor het moment van het jaar, meer interessantere paadjes nemen. We leren het verschil tussen Eenarig wollegras en Veenpluis. Ook geven bordjes langs het pad uitleg over planten, dieren en de geologie.

Na de wandeling gaan we gezamenlijk pannenkoeken eten waarna het helaas al weer tijd is om afscheid van elkaar te nemen. Emile brengt de treinreizigers naar het station in 't Harde maar niet voordat een datum geprikt is voor een reunie. We zijn bij Jan Luit welkom op woensdag 18 juni. Hij zal ons rondleiden door Steenwijk.